

Anka Kolenc

ŽIVLJENJE NA VAČAH, KAKRŠNEGA NI VEČ – O KIMOVČEVI ZBIRKI STARIH ORODIJ NA SLIVNI

Vače ležijo med Slivno (880 m) in Zasavsko Sveto goro (852 m), na južnem pobočju prelaza v Moravško dolino. O današnjem širšem območju geometričnega središča Slovenije (Geoss) oziroma KS Vače ni strnjenih zapisov o zgodovini. O prazgodovinski naselbini je izčrpno poročal raziskovalec dr. France Stare v svoji knjigi Prazgodovinske Vače (Ljubljana 1954), v novejšem času pa je njegova dognanja dopolnil Davorin Vuga v delu Železnodobne Vače (Ljubljana, Maribor 1982). O novejši zgodovini širšega območja Vač, kamor sodi tudi vas Slivna, ki je dva kilometra oddaljena od Vač in leži v neposredni bližini Geossa, so podatki bolj skopi in se naslanjajo predvsem na zapise in listine vaškega župniškega arhiva. Slivna s cerkvijo sv. Neže, je prvič omenjena že v 12. stoletju. Ustno izročilo je ohranilo zanimivo zgodbo o nastanku kraja, ki sega v srednji vek, v čas turških vpadov na naše ozemlje. Zgodilo se je, da so Turki nekoč plenili hrib, na katerem je danes vas Slivna. Ob odhodu so s sabo vzeli tudi majhnega dečka, ki mu je bilo ime Marko. Ko je Marko v daljni Turčiji zrasel, se je izučil za sadjarja. Njegovo najljubše drevo so bile slive. Spoznal je Marjetko in skupaj sta se odločila, da zbežita iz Turčije in se vrmeta v Markovo rojstno vas. To sta res storila in se kljub številnim nevarnostim srečno vrnila. Presrečna zaradi vrnitve sta ves domač hrib zasadila z Markovimi najljubšimi drevesi – slivami. Vas je tedaj dobila svoje ime in ga ponosno nosi še danes: Slivna.¹

Poročila o Vačah kot trgu segajo daleč nazaj v srednji vek. Kot piše Valvasor, so gospodovali nad naselbino gospodje z Vač. Po njegovih podatkih je stal na Vačah še leta 1389 mogočen stolp, okoli katerega se je polagoma razvila naselbina, ki pa ni bila nikoli obzidana. Za trško in mestne naselbine ni bilo pomembno obzidje, ampak pravica do enega ali več sejmov, poleg tega pa tudi osvoboditev izpod sodstva deželnega sodnika, hkrati pridobitev lastnega sodstva v civilnih in manjših kazenskih zadevah ter imenovanje svojih sodnikov.

Pogled na stare Vače. Foto: Vili Kos, julij 2000.

V dobi razvitega fužinarstva in živahne trgovine s kovinskimi in drugimi izdelki je naselbina pod grajskim stolpom Vače dobila trške pravice najpozneje v prvi polovici 15. stoletja. Okoli leta 1490 so imeli že tedenske sejme. Posebno je slovel sejem pred sv. Andrejem, tako imenovani »predvidan«. Predivo so kupovali predvsem vrvarji iz Litije, kjer je bilo pomembno pristanišče za splave, ki so jih proti toku Save vlekli voli, za kar je bilo potrebnih precej močnih in dolgih vrvi. Na to vožnjo s splavi oziroma brodovi nas še danes spominjajo Vrvarska in Brodarska ulica v Litiji ter hišni priimek »pri Brodniku« v vasi Konj. V Valvasorjevem času je delovalo na Vačah več fužin. Še v začetku 19. stoletja so tu kopali in topili železovo rudo. Ker so elementarne nesreče uničile fužine in rudnike, so jih po letu 1820 začeli opuščati. Poleg tega je razumljivo, da je po stoletjih kopanja rude začelo primanjkovati. Na nekdanje rudarstvo še danes spominjajo hišni priimek »pri Rudarju« v Strmcu, Knapovska (rudarska) dolina med Ržišami in Konjem ter vodoravni rov nekdanjega rudnika pod

cesto malo nad Ržišami. S propadom rudarstva so tudi Vače začele nazadovati. Pomembne so bile le še zaradi štirih sejmov, vendar so z okupacijo tudi ti nehali delovati.

Območje Geossa danes²

Širše območje Vač (krajevna skupnost) obsega 13 vasi in zaselkov ter meri 23 kvadratnih kilometrov. Po drugi svetovni vojni se je veliko prebivalcev odselilo, zadnja leta pa na Vačah zaradi novogradenj njihovo število spet narašča. Vače so zaradi lepe lege, čudovitega razgleda in zgodovinskih znamenitosti izredno privlačna izletniška točka. Njen osrednji del je trg s cerkvijo sv. Andreja. Nasproti cerkve je bila zgrajena družbena hiša, v kateri so trgovina, pošta in krajevne organizacije. Ob cesti, ki vodi skozi Vače, sta gostilni Mrva in Pri situli, na nasprotni strani pa obnovljena rojstna hiša Antona Lajovica in Matevža Ravnikarja, ki se danes imenuje Dom Geoss. Na spodnjem delu trga je opuščen starinski vodnjak, vsekani v živo skalo, na

zgornjem delu pa osnovna šola, v kateri je del muzejske zbirke.

Po drugi svetovni vojni ustanovljeno turistično društvo je zelo aktivno delovalo do bro desetletje. V osemdesetih letih je njegova dejavnost ugasnila in posamezni člani so svoje turistične vizije udeležali v drugih društvih – največ v Društvu kmečkih žena in deklet. Dejavnost turističnega društva je po letu 1980, ko je bilo v bližini Vač, na Slivni, izmerjeno geometrično središče Slovenije, delno nadomestil Projekt Vače 81, katerega cilj je bilo urejanje širšega območja Vač in Geossa. To nadomeščanje pa je bilo v resnici le delno, saj je Projekt Vače 81 zasnovan vseslovensko – torej veliko širše. Leta 1998 je prerasel v samostojno društvo, v Društvo za razvoj in varovanje Geossa, ki s prizadevanjem za razvoj in ohranitev Geossa združuje vse Slovence in ljubitelje slovenstva, ne glede na ideološke, verske in druge razlike.

Čeprav turističnega društva ni več, od leta 1985 njegov podmladek – krožek – deluje v Osnovni šoli Vače. Člani, učenci OŠ Vače, se udeležujejo tekmovanj, zbirajo starine, izdelujejo prospekte, usposabljaajo pa se tudi za mlade turistične vodnike. Zaradi posebne lege Vač in Geossa potekajo na tem območju tudi razne športne prireditve. Najbolj znane so kolesarski vzponi, pohodi in teki na Geoss.

Vače so večkrat opustošili požari. Leta 1903, ko je kraj prizadel eden največjih, je bilo ustanovljeno Gasilsko društvo Vače. Prvi gasilski dom je bil lesen, drugi pa je stal nasproti današnje gostilne Pri situli. Od leta 1976 je na Vačah nov in primerno opremljen gasilski dom, postavljen zraven šole na severnem delu vasi, z lepo podobo zavetnika gasilcev sv. Florjana na steni.

Kimovčev muzej kmečkih orodij na Slivni

Eden najdejavnih članov Društva Geoss, ki skrbi za razvoj in varovanje Geossa, da bi ga v svoji zavesti sprejeli kot fizično in duhovno središče vseh Slovencev, je zbiralec kmečkih orodij, vaščan Slivne Jože Kimovec.

Potem ko je okoli leta 1960 prevzel gospodarstvo, je bil dolgo najnaprednejši kmet v vasi. Prvi delovni stroj je bilo »drevo« (plug) za sajenje krompirja. Včasih so krompir poravali, potem se je uveljavil nov način. V razdalji 30 centimetrov so eno brazdo zorali z modernejšim »drevesom«, bolj na redko, tako da je bilo možno krompir strojno

Zbiralec Jože Kimovec.

Foto: Vili Kos, Slivna, julij 2000.

okopavati in osipati. Kljub velikim dvomom večine krajanov je bil pridelek veliko boljši. Najprej so imeli osipalnike, torej stroje, ki so jih še vedno vlekli konji. Stroje so si posojali le tu in tam, večinoma ne veliko. Kmalu pa so jih kupili – drug za drugim, takoj ko so se prepričali, da se obnesejo.

Po letu 1960 je prišla v njihovo vas kosilnica, ki jo je prvi kupil prav gospod Kimovec. Sposojali so si jo vsi. Kosilnica je bila prvi moderni stroj za košnjo sena. Bili so je tako veseli, da bi jo kar objemali in poljubljali. Njen lastnik je z njo hodil v »tabrh«, da je pomagal kositi drugim. To je bil za vse kmetije s Slivne prvi res pomemben stroj. Po letu 1970 so se počasi začeli uveljavljati traktorji. Kmalu za njimi so dobili samohodne obračalnike. Do takrat so kosili s stroji, kosilnicami, obračali pa so še vedno na roke. Tudi traktor je prvi kupil gospod Kimovec. Sovaščani so si ga sposojali zelo kratek čas, saj so hitro ugotovili, kako nepogrešljiv pripomoček je za vsakega kmeta, in ga drug za drugim kupili. Sledili so še drugi stroji: prikolica za nakladanje mrve (samonakladalka), za trosenje gnoja in več drugih priključkov. Te stroje so kupovali že v šestdesetih letih, množično pa so te stvari začele prodirati na podeželje v sedemdesetih.

Približno pred 15 leti se je gospod Kimovec zavedel, da iz življenja vaščanov počasi izginjajo orodja in pripomočki, ki so bili v njegovi mladosti nepogrešljivi. Z njimi je bilo povezanih veliko delovnih zmag, pa tudi trpljenja. Hotel je, da bi poznejši rodovi vedeli, kako težko je bilo včasih delati

na kmetiji, in predvsem zaradi tega začel zavzeto zbirati stara kmečka orodja in pripomočke. Ker je bilo treba vložiti kar veliko truda in časa, pa tudi denarja, saj predmetov ni več mogoče dobiti zastonj, mu je v veliko zadoščenje prepričanje, da ima njegovo zbiranje – stroški in čas, ki ga je pred svojo praktično ženo včasih kar težko opravičeval – svoj pomen. Včasih je to slutil ob tujcih, ki bi mu najraje kar vse pobrali. Zdaj pa je že povsem jasno, da tudi naši ljudje te stvari radi vidijo in bodo marsikomu pomagale narediti velik korak do razumevanja samega sebe. Dolgo je razmišljal samo o zbiranju in prikazovanju predmetov kar tako, na različnih vidnih krajih – na svoji domačiji. Ko pa je pred dvema letoma po hudi bolezni povsem okreval, se je z velikim veseljem oprijel pobude Društva za razvoj in varovanje Geossa, da bi z njegovo pomočjo ustanovil muzej kmečkih orodij. Tudi zbirati je začel še z večjim zagonom.

V njegovi zbirki je zdaj 230 predmetov. Avtorica tega prispevka jih je za B-diplomsko nalogo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo zbrala 115 ter strokovno umestila v prostor in čas. Naloga vsebuje bogato gradivo za prihodnji katalog eks-

Zajec za sezuvanje škornjev na domačiji. Kmetje so nosili visoke škornje in bi jih brez te priprave težje sezuli.

Foto: Vili Kos, Slivna, julij 2000.

1 Glej: Stane Granda, Vače – Zgodovina. V: Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 2000, 123 in V. Benedik, Vače, Prazgodovinska naselbina, trg in župnija. Vače 1972.

2 Povzeto po: Anka Kolenc, Vače nekoč in danes. V: Vodnik GEOSS. Vače 1997, 11.

ponatov, pa tudi načrt razporeditve predmetov in predloge za delo prihodnjega muzeja na prostem.

Jedro vasi Slivna s Kimovčevo kmetijo ima idealne možnosti za postavitev muzeja na prostem, z značilnostmi hribovskega osrednjeslovenskega prostora. Čeprav so nekateri objekti posodobljeni, bi bila večina predmetov lahko predstavljena v svoji nekdanji funkciji, muzej na prostem pa bi postopno dograjevali. Objekti, ki so posodobljeni, bodo izloženi s seznama muzejskih prostorov. Tisti, ki so usklajeni z nekdanjo rabo ter verodostojno prikazujejo kulturo in način vsakdanjega življenja v 19. in 20. stoletju v tem prostoru, pa bodo opremljeni s predmeti iz Kimovčeve zbirke. Ti objekti oziroma prostori so kovačnica, prostor ob kovačnici, mlin, kašča, prostor ob kašči, klet pod kaščo, pod, hlev in kozolec. Avtor prostorskih rešitev za prihodnji dograjen muzej – glede na dano lokacijo – je prof. dr. Janez Bogataj. Dograjeni del bo vseboval kmečko izbo (hišo), vežo, črno kuhinjo, kamro in obsežen depo z nadstreškom.

Društvo Geoss je že poiskalo projektanta. Ta je pripravil arhitekturno rešitev, tehnično poročilo in oceno stroškov naložbe. Zdaj zelo intenzivno potekajo dejavnosti za pridobitev sredstev. Po prvih ocenah naj bi potrebovali 5.125.000 tolarjev.

Prihodnji načrti Društva Geoss so povezani z izobraževanjem in turizmom. Stalna zbirka kmečkih orodij v Kimovčevem muzeju na Slivni bo seznanjala obiskovalce s predmeti, ki govorijo o življenju na bližnjem območju Geossa. Z razstavo, ki se bo še dopolnjevala, bo prikazana povezanost preteklosti (muzejska resničnost) s sedanjostjo tako, da bodo možne primerjave z današnjim življenjem in bo mogoče razumeti kontinuiteto kulturnega razvoja. Z ustreznim muzejskim jezikom bo muzejska resničnost predstavljena tako, da bo spodbujala ljudi k ozaveščenju o podedovanih vrednotah in njihovi uporabi ter dopolnjevala tudi šolske izobraževalne programe.

Zbirka bo namenjena tako najstarejšim ljudem (poglavitim informatorjem in soustvarjalcem razstave), ki jih bo že ogled razstavljenih predmetov – brez dodatnih interpretativnih informacij – spodbudil k zadovoljitvi potrebe po povezovanju svojega življenja s podedovanimi vrednotami, kot tudi srednji generaciji (rojeni v drugi polovici prejšnjega stoletja). Ljudje te generacije poznajo številne razstavljene predmete le še iz pripovedovanja, zato bodo za doživetje povezanosti z življenjem, ki ga

ni več, potrebovali različne oblike interpretativnega muzejskega gradiva. Zbirka pa bo namenjena tudi učencem, otrokom in mladostnikom, ki ne poznajo razstavljenih predmetov niti načina življenja, povezanega z njimi. Zanje bo muzejsko gradivo opremljeno z različnimi informacijami, dopolnjeno z gledališkim vodenjem ter ilustracijami in zloženkami s primernim besedilom. Stalna zbirka bo postajališče na učni poti v okolici geometričnega središča Slovenije za učenje z doživljanjem ob umetnosti in naravi, s tem pa trajnejše spoznavanje vsakdanjika na kmetijah pred 100 leti ter povezovanje s sedanjostjo. Zbirka se bo navezovala tudi na naravoslovne, kulturne in tehnične dneve, ki so obvezni del programa devetletne osnovne šole.

